

KIRAAT İLMİNDE TARİK-SENET BOYUTU VE KONU İLE İLGİLİ TE'LİF EDİLEN ESERLER

Yrd. Doç. Dr. Mehmet ADIGÜZEL*

Kelâmın veya ifadenin doğruluğunu, güvenilirliğini sağlamak için, sözün asıl sahibine götürülmesi, dayandırılması ve ondan nakledilmesi bakımından, o kelâmı işiten kimselerin, sırayla zikredilmesi önemlidir. Bu husus kıraatte daha da fazla önem arz etmektedir. Çünkü okuyageldiğimiz Allah kelâmı, hiçbir şüpheye mahal bırakmaksızın haklı ve doğrudur. Yeter ki, kıraat imamlarının okuduğu, meşhur ve mütevatir diye bilinen kıraetlerin, sağlam yollardan bize ulaştığı senet ve tarîklerini tesbit edebilelim. İşte biz de, bu amaçla makalemizde tarîk-senet terimlerinin ne anlama geldiğini ve bunların önemini izaha çalışacağız.

Daha önce şu hususu belirtelim ki, senetleri ile birlikte kıraetlerin tesbiti çalışmaları, tabi'î devrinin son dönemlerine rastlamaktadır. Nitekim Mustafa Sadık er-Rafi'î'nin bildirdiğine göre, ilk olarak kıraat vecihlerini derinliğine inceleyen, sahih ile şazı birbirinden ayıran ve senetlerini araştıran Harun b. Musa (ö:170/787) dir. Yine er-Rafi'î, meşhur Yedi ile birlikte yirmibeş imamın kıraatını araştırıp, bir kitapta toplayan ilk şahsın ise, Ebu Ubeyd Kasım b. Sellâm (ö: 224/859) olduğunu belirtmektedir¹.

* Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Anabilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ Bkz., *I'cazû'l-Kur'an ve'l-Belagatü'n-Nebeviyye*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire 1346/1927, s. 53.

Tarîk: Lügatte, yol demektir ve çoğulu turuk gelir². İstilahta ise, kıraat imamlarının ravilerinden gelen rivayetlerdir³. Eğer rivayet; on imama, yahut onlar gibi kıraat imamı kabul edilenlere ait olursa **kıraat**, onların ravilerinden birine ait olursa **rivayet** denir⁴. Eğer rivayet, ravilerden sonra gelen ve aşağıya doğru devam edip gidenlere ait olursa, buna **tarîk** denir⁵. Rivayetler, ister kitap yazan müelliflerden, ister başkalarından gelsin değişmez. Yani onlardan gelene de tarîk denir⁶. Meselâ ed-Danî, eş-Şatibî, Ebu'l-İzz, el-Kindî ve benzerlerinin tarîkleri gibi.

Ayrıca tarîkin, **hilâf** (ihtilâf etmek) anlamına geldiği görüşü de mevcuttur. Nitekim bununla ilgili yapılan izah şöyledir: “Eğer ihtilâf; yedi, on veya diğer kıraat imamlarından birine ait olur, rivayet ve tarîkler bunun üzerinde birleşirlerse, buna **kıraat** denir. Eğer ihtilâf, bir imamdan rivayet eden raviye göre ise bu, **rivayet**'dir. Eğer ihtilâf bu raviden sonra gelenlere ait ise bu, **tarîk**'dir. Bunlardan hiçbirini bulunmayıp kıraat, tamamen kari'in ihtiyarına kalmışsa bu da **vecih**'dir”⁷ denmektedir.

Pratik olarak konuya daha bir açıklık kazandıran ed-Dimyatî (ö:1118/1706) ise, “on kıraat imamının her bir ravisi için iki tarîk vardır. Ayrıca bu tarîk sahiplerinin de aşağıya doğru ikişer tarîkı vardır. Böylece her

² Asım Efendi, *Kamus Tercemesi*, Matbaayı Osmaniyye, İstanbul-1305/1892, III,11.

³ İbn Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, şrh. Ahmed b. Muhammed b. Ali b. el-Cezerî (ö: 859/1455), Mustafa'l-Babî'l-Halebi, Mısır, 1369/1950, s.13.

⁴ İbn Cezerî, *a.g.e.*, a.y.

⁵ İbn Cezerî, *a.g.e.*, a.y.

⁶ Bkz. İbn Cezerî, *a.g.e.*, a.y.

⁷ es-Suyûtî, Celalüddîn Abdurrahman, *el-İtkan fî Ulumi'l-Kur'an*, Mektebetü's-Sekafiyye, Beyrut-1973., I,74.

bir raviden gelen tarîk sayısı dörde, yirmi raviden gelen tarîk sayısı ise, seksene ulaşır"⁸ demektedir.

İbn Cezerî (ö: 833/1430) de, "Ben, en-Neşr adıyla kaleme aldığım bu eserimde, her imamdan -ki bunların birçok turuk ve şubesi olmasına rağmen, kısaltarak- iki ravi⁹ ve her raviden iki tarîk aldım. Her tarîkten de, -bu tarîklerin ittisalı dolayısıyla- mağrib-meşrik ve Mısır-Irak olmak üzere iki tarîk daha aldım"¹⁰ diyerek, meşhur yedi veya on imamın, her bir ravisinden gelen tarîk sayısının dörde ulaştığını belirtmekte ve kitabında, bunların isimlerini tek tek zikretmektedir¹¹.

Kısaca bu ve benzer ifadelerden anlaşılın şu ki; yedi veya on imam'ın kıraat ve kıraat ihtilâflarını, sonrakilere nakleden ravilerinin ravilerinden gelen (ve aşağıya doğru devam eden) rivayet ve vecihlerin tümüne **tarîk** denmektedir. Meselâ buna bir örnek olmak üzere, Ebu Amr ed-Danî (ö:444/1052) ile İbn Cezerî'nin İmam Nâfi (ö: 169/786)'e ulaşan kıraat tarîklerini¹² şematik olarak şu şekilde göstermek mümkündür :

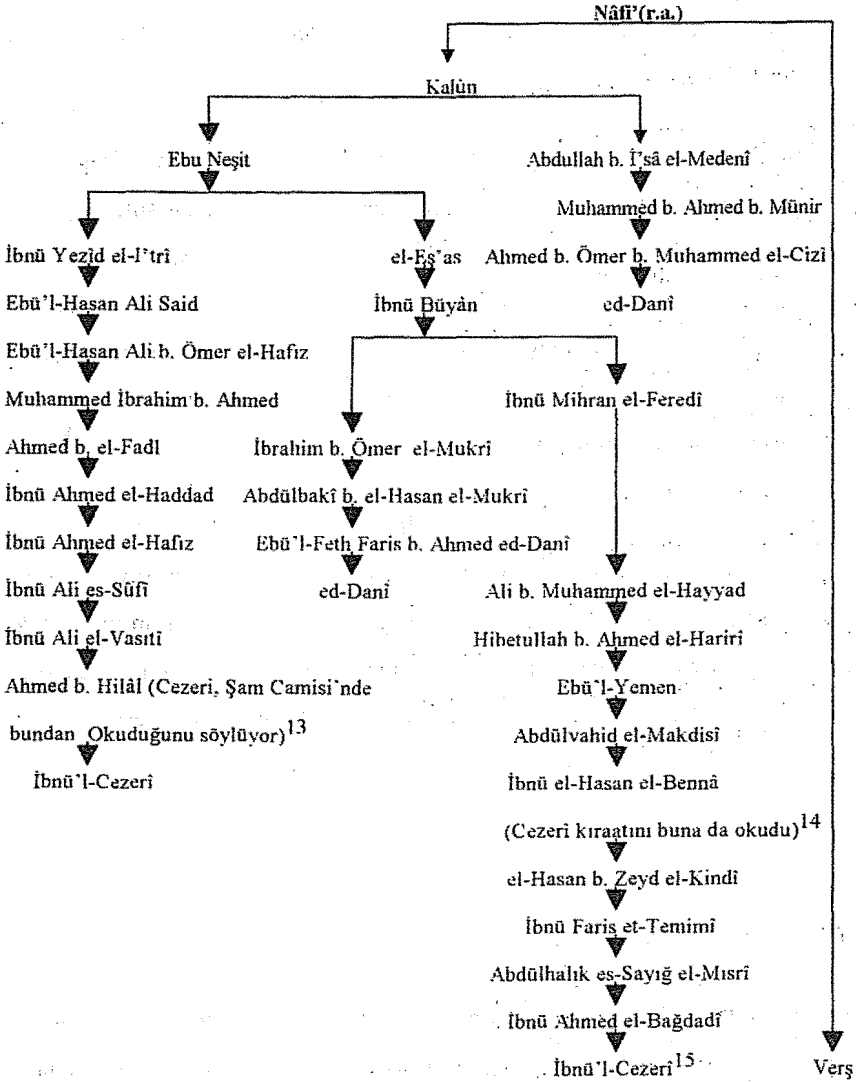
⁸ ed-Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Abdilgani, *lthafu Fudalai'l-Beşer fi'l-Kıraati'l-Arbaati Aşere*, Matbaayı Amire, İstanbul 1285/1865, s.7.

⁹ Meselâ Ebu Ali, İmam Nafi'nin dört ravisi olduğundan bahsetmektedir ki bunlar; Kalûn, Verş, İsmail b. Ca'fer ve İshak b. Muhammed el-Müseyyebi'dir (Bkz. *Kitabu'r-Ravda* (yazma), Nuruosmaniye, 39/65, vr. 1^a.)

¹⁰ Bkz. *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, nşr. Ali Muhammed ed-Dabba', Daru'l-Fikr, tsz., 1,54.; ayrıca benzer ifadeler için bkz. *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, s.13.

¹¹ Bahsedilen tarîkler, makalenin sonunda tablolar halinde verilecektir.

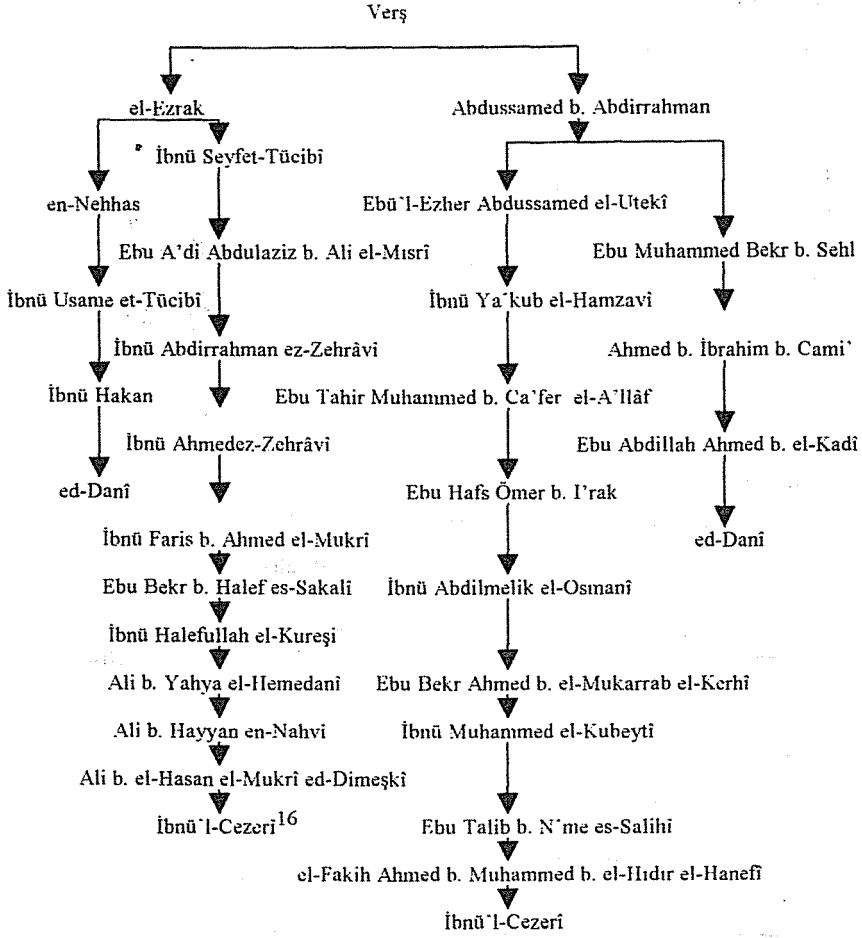
¹² Bkz. ed-Danî, *et-Teysir fi'l-Kıraati's-Seb'*, nşr. Otto Pretzl, Mabaatü't-Devle, İstanbul-1930 s.10 vd.; İbn Cezerî, *Tahbirü't-Teysir fi Kıraati'l-Eimmeti'l-Aşere*, nşr. Muhammed Sadık Kumhavî ve Abdülfettah Kadi, 1. bs., Daru'l-Ve'yî Haleb, 1394/1972, s.22 vdd.

¹³ İbn Cezerî, *Tahbirü't-Teysîr*, s.22

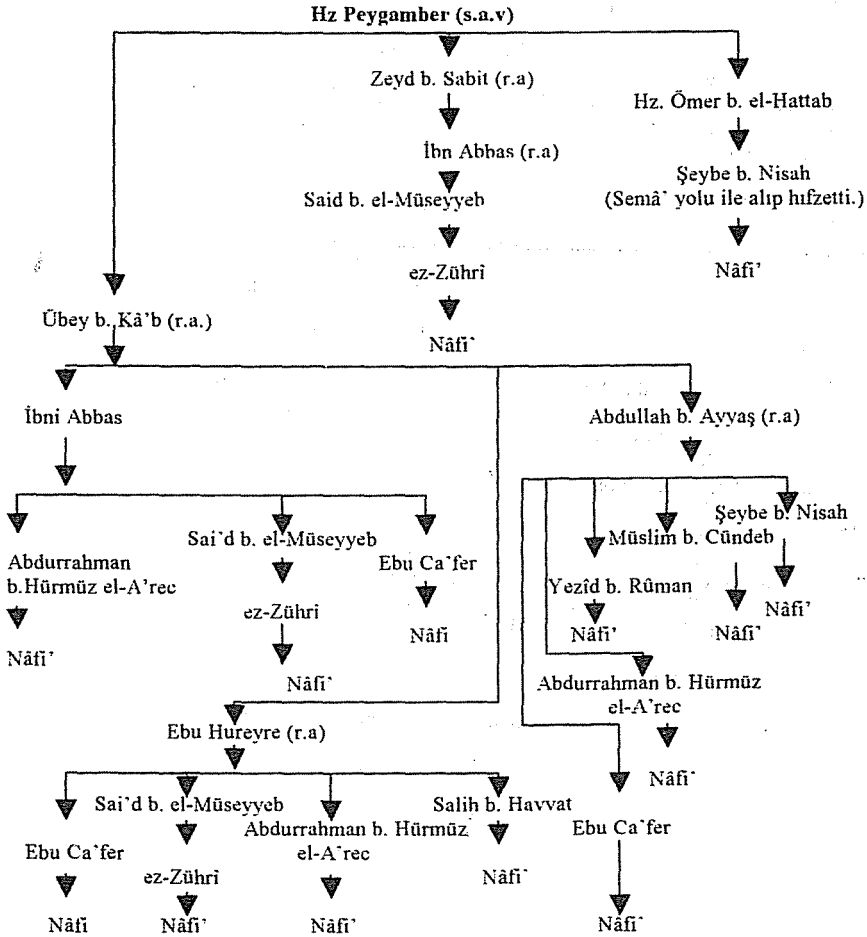
¹⁴ İbn Cezerî, *a.g.e* s.23.

¹⁵ İbn Cezerî: "Bugün bundan daha yüksek derecede. kıraatın kaynağına ulaşmadaki sıhhatını gösteren bir senet zincirini bulmak mümkün değildir. Bu; eş-Şeyh Ebu'l-Kasım eş-Şatibî (ö:590/1194)'nin göstermiş olduğu yüksek seviyedeki senetlerinden birine müsavî bir senettir" demektedir (Bkz. *Tahbirü't-Teysîr*, a.y.).

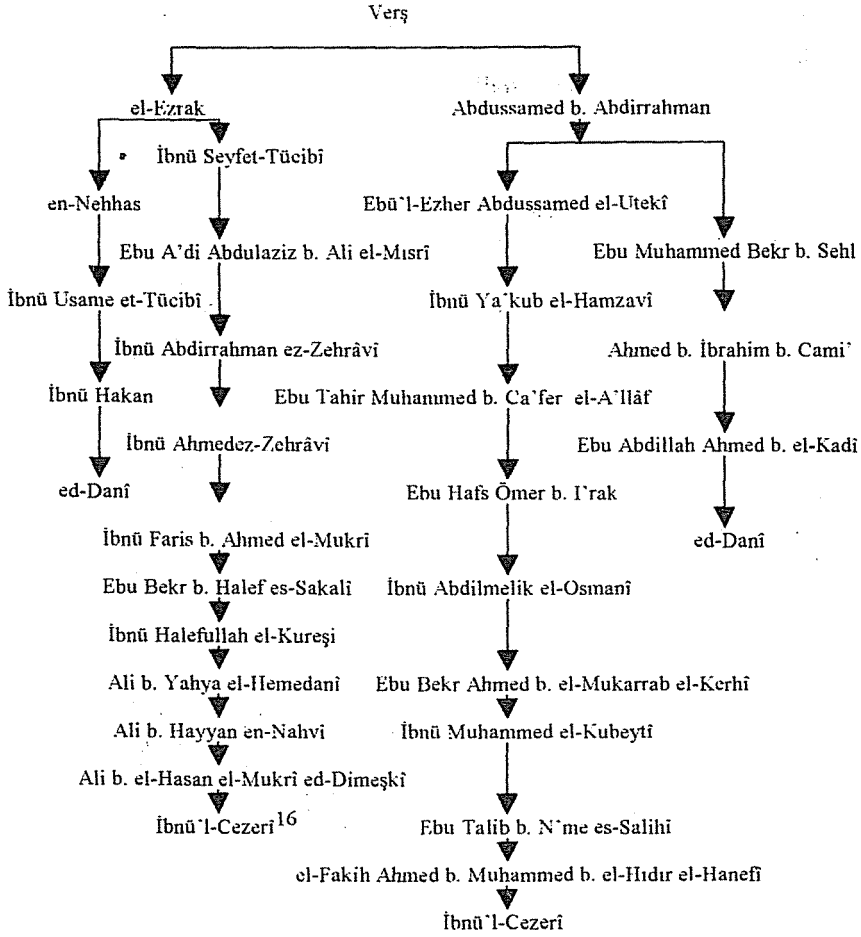

¹⁶ Keza İbn Cezeri : "Bugün dünyada bu yüksek derecedeki kıraat senetini bulmak mümkün değildir" demektir. (Bkz. a.g.e., s.24.)

İmam Nâfi' kıraatının, Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaşan senetini isc¹⁷.
sematik olarak şu şekilde göstermek mümkündür:

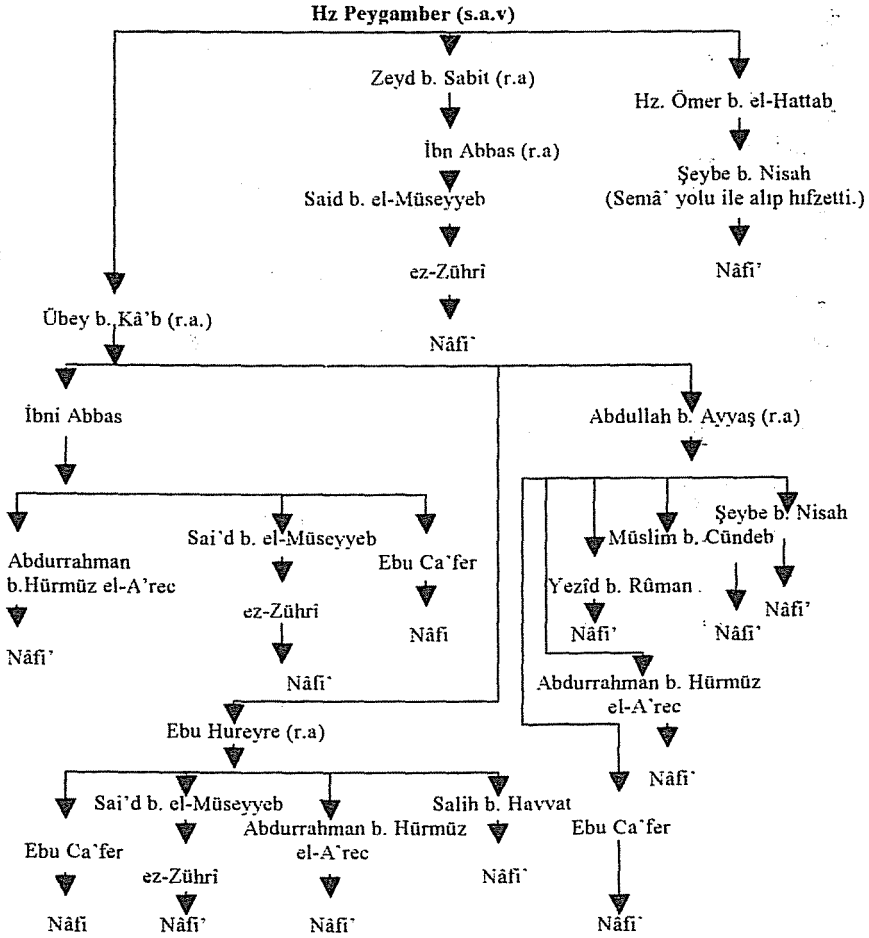

¹⁷ İbn Mücahid, *Kitabü's-Sab'a fi'l-Kıraat*, nşr. Dr. Şevki Dayfi, Daru'l-Me'arif, III. bs., Kahire 1400/1981, s.54 vdd.; ed-Dani, *Kitabü't-Teyisir fi'l-Kıraati's-Sab'*, s.8.; Mehmet Adıgüzel, *İmam Nâfi' ve Kıraatının Özellikleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.49 vd.

¹⁶ Keza İbn Cezeri : "Bugün dünyada bu yüksek derecedeki kıraat sanatını bulmak mümkün değildir" demektedir. (Bkz. a.g.e., s.24.)

İmam Nâfi' kıraatının, Hz. Peygamber (s.a.v)'e ulaşan senetini ise¹⁷, şematik olarak şu şekilde göstermek mümkündür:

¹⁷ İbn Mücahid, *Kitabü's-Seb'a fi'l-Kıraat*, nşr. Dr. Şevki Dayfi, Daru'l-Me'arif, III. bs., Kahire 1400/1981, s.54 vdd.; ed-Dani, *Kitabü't-Teyisir fi'l-Kıraati's-Seb'*, s.8.; Mehmet Adıgüzel, *İmam Nâfi' ve Kıraati'nin Özellikleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.49 vd.

Senet ise; ravilerin tarihi sırayla zikredildikleri kısım, isim zinciri demektir. Diğer bir ifadeyle, ravilerin sırayla zikredilmesi şüretiyle sözün, ilk sahibine nisbet edilmesi, ulaştırılması veya sözün asıl sahibine isnadı anlamına gelir¹⁸. Çoğu kez senetle tarîkın birbirinin yerine kullanıldığı ve birbirine yakın mânâlar ifade ettiği görülmektedir. Meselâ isnad için; ravi veya ravileri sıra ile zikrederek metni, ilk sahibine nisbet etme, ulaştırmadır¹⁹ denirken tarîk için; metni sonrakilere ulaştıran ravilerin isimlerinin sıra ile zikredildiği kısım, metne ulaştıran yoldur. Diğer bir ifade ile ana senetin tali bir kolunu, dağılımını ifade eden bölümdür²⁰ denmektedir. O nedenle, bir hadisi rivayet için, uygulana gelen bu tanım ve usûl, kıraetler için de geçerlidir.

Kıraetler; aslını muhafazaya yönelik belli bir disiplin ve düzen içerisinde, tıpkı hadis ilminde olduğu gibi, tarîk ve senet zinciri ile birlikte nakledilegelmiştir. Meselâ kıraat okuyan herhangi bir öğrenciye verilen icazetnamede, hocası ile birlikte, hocasının hocası, onun da hocası... ta Peygamber (s.a.v)'e ulaşınca kadar isim isim kaydedilmektedir²¹. Böylece nakledilen kıraatın sıhhati; senetinin sağlamlığı ile eşdeğer olmasına dikkat çekilmiştir. Bu da ancak adaletli ve güvenilir bir zatın, ta Peygamber (s.a.v)'e varıncaya kadar kendisi gibi bir zattan, rivayet etmesiyle²² mümkündür. Sahih kıraetlerde aranması gereken esas şart budur. Diğer ikisi ise, aranabilir veya bunu te'yid ve takviye edici şartlardır²³... Nitekim Ebu Amr ed-Danî de, "Kıraat imamları, Kur'ân'ın kıraatı hususunda, lügatın yaygınlığına ve salt

¹⁸ Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü*, Timaş Yay., İstanbul 1987, s.77, 137.

¹⁹ Bkz. Abdullah Aydın, *a.g.e.* s.77.

²⁰ Bkz. Abdullah Aydın, *a.g.e.*, s.150.

²¹ Abdurrahman Çetin, *Kıraetlerin Tefsire Etkisi*, Bursa 1996, s.73.

²² İbn Cezerî, *Müncidu'l-Mukriîn ve Mürşidi't-Talibîn*, nşr. Dr. Abdulhayyel- Fermavî, I. bs., Daru'l-Matbaatü'd-Devliyye, Kahire 1397/1977, s.94.

²³ Muhaysîn, Muhammed Salim, *fî Rihabi'l-Kur'ani'l-Kerim*, Mektebetü'l-Külliyeti'l-Ezheriyye, I. bs., Kahire 1400/1980, 1,418.

Arapça'ya uygunluğuna değil, ancak hadisle sabit olmasına, nakil ve rivayette sağlam olmasına itibar etmişlerdir. Eğer kıraat, sahabeden, sağlam haber ve rivayetlerle gelmişse, artık Arapça kaideler ve lügatın yaygın oluşu, onu reddedemez. Zira bu anlamda kıraat, tabii olunması ve kabul edilmesi gereken bir sünnettir²⁴ demektedir.

Görüldüğü gibi, sağlam ve güvenilir haberlerle gelen naklin önemine daima vurgu yapılmıştır. Nakle önem kazandıran ise, hiç şüphesiz Peygamber (s.a.v)'e ulaşan inkıtasız senet zinciri ve o zincir içerisinde yer alan şahısların, adaletli ve güvenilir olmalarıdır²⁵.

Buna bir örnek olmak üzere "Kitabu'r-Ravda" sahibi Ebu Ali el-Hasan b. Muhammed b. İbrahim (ö: 438/1047)'in Peygamber'e ulaşan kıraat tarîk-seneti şöyledir²⁶:
وامارواية ابن سعدان عنه. فإن قرأت بها القرآن
من اوله الى اخره بالنهروان على الشيخ أبي الفرج
عبد الملك بن بكران بن عبدالله المقرئ²⁷ وأخبرني انه
قرأها على هبة الله بن جعفر وقرأه هبة الله بن جعفر على أبيه
وقرأ أبوه على ابن سعدان وقرأ ابن سعدان على المسيبي
وقرأ المسيبي على نافع بن عبدالرحمن بن ابي نعيم المدني
القارئ مولى جعونة بن شعوب حليف حمزة بن عبدالمطلب وقرأ
نافع على أبي جعفر يزيد بن ألقعقاع مولى عبدالله بن
عياش بن أبي ربيعة المخزومي وشيبة بن نصاح وعبدالرحمن
بن هرمز الأعرج مولى محمد بن ربيعة بن الحارث بن
عبدالمطلب ومسلم بن جندب الهذلي ويزيد بن رومان وغيرهم

²⁴ Bkz. ed-Danî, *Camîu'l-Beyan*, nşr. M. Kemal Atik (İki cilt halinde basılmamış doktora tezi), Erzurum-1982, II,380.

²⁵ Bkz. İbn Cezerî, *Müncidü'l-Mukrîn ve Mürşidi't-Talibîn*, s.94; ayrıca bkz. Abdurrahman Çetin, a.g.e., a.y.

²⁶ Bkz. *Kitabu'r-Ravda*, vr. 4.

²⁷ Ebû'l-Ferec Abdulmelik b. Bekran, hakkında bilgi için bkz. *Ğayetu'n-Nihaye fi Tabakati'l-Kurra*, nşr. C. Bergstraesser Mektebetü'l-Hancı, I. bs., Mısır 1351/1932, I, 467 vd.

وعلى سبعين من التابعين وقرأ أبو جعفر على عبد الله بن عباس
بن عبد المطلب وعلى مولاة عبد الله بن عياش بن أبي ربيعة
المخزومي وعلى أبي هريرة عن قراءتهم على أبي بن كعب
عن قراءته على رسول الله صلى الله عليه وسلم.

Tarîk ve Senetlerin Tesbit Edildiğini Gösteren İlk Eserler Şöyledir:

Üçüncü asra gelinceye kadar, gerek rivayetler ve gerekse bunlardan oluşan tarîkleri, tesbit edip ve bunları birarada zikreden eserlere pek rastlıyamıyoruz. Fakat üçüncü asırdan itibaren alimlerin, sistemli bir şekilde, kıraatten rivayetlerin zaptına ve tarîklerine yöneldiklerini görüyoruz. Ancak bu tesbitin, İbn Cezerî'ye gelinceye kadar, bilhassa tarîkler bakımından mükemmele ulaşmasa da, "Kitabü's-Seb'a" sahibi İbn Mücahid'le üçüncü asırda başladığı²⁸ bilinmektedir.

Artık bu asırdan sonra kıraat alimleri, kıraatleri rivayet etmeye ve kıraatlerin senetlerini tesbite yöneldiler. Dördüncü asırda yaşamış ve önde gelen kıraat alimlerinden olan ed-Danî, İbn Cezerî'nin de işaret ettiği gibi²⁹, yazdığı "Camîü'l-Beyan" adlı eserini incelediğimizde, yedi imamdan gelen Kıraat-ı Seb'a konusunda, beşyüzden fazla rivayet ve tarîki tesbit ettiğini görmekteyiz³⁰.

Nitekim İbn Haldun (ö:808/1406), ed-Danî ile ilgili olarak "...(Dördüncü asırda) ortaya çıkan ed-Danî'nin kıraat konusunda uzman olduğunu ve bu ilimde zirveye ulaştığını, böylece bu dalda birçok eser te'lif ettiğini, bu ilimde diğerlerinden üstün olduğu için, kıraat ilmi, senet ve

²⁸ ez-Zerkeşi, Bedrüddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'an*, 'İsa'l-Babî'l-Halebi, II. Bs. Mısır-1972, I,330.

²⁹ Bkz. *en-Neşr*, I, 61.

³⁰ Bkz. *Camîü'l-Beyan*, nşr. Kemal Atik, II, 361 vdd.

isnatlarla ondan rivayet edildiğini, bilginlerin rivayet ve isnatlarının ona ulaştığını, binaenaleyh insanların o güne kadar yazılmış kıraat kitaplarını bırakıp onun eserlerine yöneldiğini söylemiştir. Bunlar arasında ise, insanların en çok güvenip beğendiği, yedi imam ve kıraatını içine alan **Kitabü't-Teysir** adlı eserinin olduğunu³¹ belirtmektedir. İbn Haldun sözüne devamla, “Bundan sonra onun çağına yakın olan yüzyıllar içinde (Endülüs'teki) Şatibe halkından Ebû Kasım b. Fire yetişti. Bu kıraat alimi, Ebû Amr ed-Danî'nin te'liflerini güzel bir şekilde kısaltıp özetledi. O, ezberlemeyi kolaylaştırmak maksadıyla eserini manzum olarak yazdı. Eserinde kıraat üstadlarının adlarına (keza ezberlenmelerini kolaylaştırmak maksadıyla) **Ebced** harfleriyle işaret etti. Yine O, kıraat ilminin bütün kaidelerini bu manzumesinde topladı. Halk onun bu kaidelerini kendileri ezberledikleri gibi, çocuklarına okutmaya da önem verdiler. İşte gerek Batı Afrika'da ve gerekse Endülüs'te onun bu eseri önem kazandı³² demektedir.

Daha sonra İbn Cezerî, “Hirzû'l-Emanî” nin metnini içine alıp ve aşere imamlarından Ebû Ca'fer, Ya'kub ve Halefî de dahil ederek birçok tarîk ve rivayetleri ihtiva eden, lafzı kısa, ama çok mâna ifade eden, manzum ve muhtasar eseri “Tayyibetü'n-Neşr” i te'lif etmiş ve bu kitabını, kıraat tedris edenler için, sonsuz faydalar meydana getireceği mulahazasıyla övmüştür³³.

Üçüncü asırdan itibaren kıraat alimlerinin, kıraetleri tesbitte, tarîk veya bunların senetlerine ne kadar ehemmiyet verdikleri, yukarıdaki örneklerden açıkça görülmektedir. Şimdi de günümüze kadar oluşan “tarîk”ler ele alınacaktır.

³¹ İbn Haldûn, Abdurrahman, *Mukaddime*, nşr. Dr. Ali Abdülvahid Vafî, Mısır, tsz., s.112.

³² İbn Haldun, *a.g.e.*, s.403.; ayrıca işaret edilen eserle ilgili bilgi için bkz. Ebu Kasım b. Fire, *Hirzû'l-Emani ve Vechû'd-Tehani*, şrh. İbnü'l-Kasih, Mısır, 1321/1902, s.3 vdd.

³³ İbn Cezerî, *Tahbirü't-Teysir*, s. 11.

a. Seb'a Tarîkı :

Seb'a tarîkı; yedi imam'ın ravilerinden sonra gelenlerin ihtilâflarına veya farklı rivayet ve vecihlerine denir. Keza İmam Ebû Amr ed-Danî'nin "et-Teysîr"i ile İmam Şatibî'nin "Hirzû'l-Emanî" sinin ihtiva ettiği kıraat vecihlerine de Seb'a tarîkı denmektedir³⁴ ki bu eserler, İbn Mücahid (ö:324/936)'in beş şehirden yani Medine, Mekke, Kûfe, Basra ve Şam şehirlerinden tesbit ettiği³⁵ yedi imamın kıraatını konu alan ve bu amaçla yazılmış, bu gün olduğu gibi o gün de, beğeni ile okunan ve tutulan kıymetli kitaplardır.

İbn Cezerî'nin, bahse konu kitaplarla ve kendisinin yazdığı "en-Neşr" ile ilgili mukayesesi ve değerlendirmesi şöyledir: "(Yazdığım) bu kitaptan bir bölüm; et-Teysîr ve eş-Şatibiyye'deki bütün kıraatleri içine alır. Çünkü o ikisinde, yedi kıraatten ondört tarîk, bizim bu kitabımızda ise gördüğün gibi, tahkik edilmiş seksen tarîk vardır. Bunun dışında bu kitapta sayılmayacak ve hasredilemeyecek (binlerce) faydalar daha vardır..."³⁶

Seb'a tarîkı ile ilgili olarak ilk te'lif edilen eser hiç şüphesiz İbn Mücahid'in "Kitabü's-Seb'a"sıdır³⁷. Daha sonra ed-Danî'nin yazdığı "Kitabu Camii'l-Beyan"ıdır ki, yine yedi imamdan gelen ve beşyüzden fazla rivayet ve tarîkı ihtiva eden, benzerinin te'lif edilmediği çok kıymetli bir eserdir³⁸.

Yine yedi meşhur kıraatı içine alan ve Seb'a tarîkı ile yazılmış eserlerden bazıları şunlardır: Ebu Ca'fer Halef b. el-Baziş el-Ensari

³⁴ Muhammed Emin Abdullah Efendi Zade, *Ümdetü'l-Hullan fî İdahi Zübdeti'l-İrfan*, Sahaf Es'ad Matbaası, İstanbul-1287, s.4.; İsmail Karaçam. *Kur'an-ı Kerim'in Nüzûlü ve Kıraatı*, Ahmet Sait Matbaası, İstanbul-1974. s.248 vd.

³⁵ Bkz. İbn Mücahid, *Kitabü's-Seb'a fi'l-Kıraat*, , s.20.

³⁶ Bkz. *en-Neşr*, 1,57.

³⁷ İbn Mücahid, *Kitabü's-Seb'a*, s.88 vdd.

³⁸ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1, 61.

(ö:540/1146)'nin “Kitabu'l-İkna fi'l-Kıraati's-Seb'a”si, Ş'ule lakabıyla meşhur Ebu Abdillah (ö:656/1258)'in “Kitabü's-Şüfa fi'l-Kıraati's-Seb'a”si, Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf (ö:754/1353)'un “Kitabu 'lkdi'l-Leâlî fi'l-Kıraati's-Seb'i'l-'Avalî”si ve Şerafeddin Hibetullahel-Barizî (ö:738/1338)'nin yazdığı ve bilhassa yedi kıraatın usûl konusuna ağırlık verdiği “Kitabü's-Şir'a fi'l-Kıraati's-Seb'a”sıdır³⁹.

b. Aşere Tarîkı :

Aşere tarîkı; on imam'ın ravilerinden sonra gelenlerin ihtilâfına veya farklı rivayet ve vecihlerine denir. Yine İbn Cezerî'nin “et-Tahbîr”i ile “ed-Dürre” isimli eserlerinin münderecatına da “aşere” tarîkı denmektedir⁴⁰. Nitekim İbn Cezerî, ed-Danî'nin yazdığı ve yedi meşhur imamın kıraatini ihtiva eden “et-Teysîr” adlı kitaba, üç imam ve kıraetlerini dahil etmiştir ki O, bu dahil edişini şöyle anlatır: “ed-Danî'nin yazdığı Teysîr adlı kitabının lafzını değiştirmeden, ne yanlış ve ne de doğru, başkasını onun yazdığı kelimelerin yerine getirmeden -yani ibaresi aynı olmak kaydıyla- sadece قُلْتُ “Ben derim ki” ifadesini kullanarak et-Teysîr'in kelimelerini doğrulayan, güzelleştiren ve açıklayan ifadelerin ilâvesiyle yazdım. -Ki bu ilâveleri kırmızı mürekkeple yazdım- böylece üç imam ve kıraetlerini, meşhur yedi imama dahil ederek, on imam ve kıraatını muhtevî, yediyi on imama tamamlayan “Tahbirü't-Teysîr” adlı kitabımı te'lif ettim”⁴¹ demektedir. Binaenaleyh, az önce de belirtildiği gibi, İbn Cezerî'nin “Tahbirü't-Teysîr”i ve “ed-Dürre” adlı eserlerinin münderecatına **Aşere Tarîkı** denmektedir⁴².

³⁹ Bkz. *en-Neyr*, 1,88 vdd.

⁴⁰ İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kaideleri*, s.59.

⁴¹ Bkz. *Tahbirü't-Teysîr*, s.11.

⁴² Muhammed Emin, *Umdetü'l-Hullan*, s.4.; İsmail Karaçam, *Nüzülü'l-Kur'an*, s.249.

Bagavî (ö:516/1122)'nin tefsirinde imamlarını zikrettiği **Kıraat-ı Aşere** hakkında⁴³, te'lif edilen ve bu kıraetlere kaynak teşkil eden eserler; O'nun da hocası olan Ebû Bekr Ahmed b. Hüseyin b. Mihran (ö:381/991)'ın yazdığı "Kitabü's-Şamil ve Kitabü'l-Ğâye fi'l Kırâe" adlı iki eseridir. Her ikisi de Kıraat-ı Aşere konusunda ilk te'lif edilen eserlerdendir⁴⁴. Nitekim ez-Zerkeşî, Kıraat-ı Aşere ve imamlarıyla ilgili olarak, "Muhakkik alimlerden Bagavî tefsirine, meşhur yedi imamın kıraatı ile birlikte, şu üç imamın kıraatını da katmıştır ki bunlar; Ya'kub el-Hadramî⁴⁵, Halef ve Nâfi'nin hocası Ebû Ca'fer b. Ka'ka el-Medenî⁴⁶ dir. Çünkü bu imamların kıraetleri, "Yedi İmam Mushaf"ın hattına muhalif değildir"⁴⁷ demektedir.

Bilindiği gibi, İbn Mücahid, Eimme-i Aşere'den üç imamı "Kitabü's-Seb'a"sinde zikretmemesine rağmen, kendisinden önce ve sonra gelen bazı kıraat alimleri, yazdıkları kitaplarına, meşhur yedi imam ve kıraetlerini aldıkları gibi, bu üç imamı da kitaplarına dahil etmişlerdir⁴⁸. Binaenaleyh İbn Cezerî'ye gelinceye kadar, başta Ebû Ubeyd Kasım b. Sellâm (ö: 224/839) olmak üzere⁴⁹ birçok kıraat alimi, pekçok imam ve kıraetleriyle birlikte, meşhur on imam ve kıraat vecihlerini de ihtiva eden eserler te'lif etmişlerdir.

⁴³ Bkz. *Tefsirü'l-Bagavî* (Me'alimü't-Tenzil), Daru'l-M'arife, II.bs. Beyrut-1987., I/30. Konu ile ilgili bilgi için bkz. Mehmet Adıgüzel, *Kıraatler Açısından Fahrüddin Razi ve Tefsir-i Kebir'i*, (basılmamış doktora tezi), Erzurum-1998 s.27 vd.

⁴⁴ İbn Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, I, 49.

⁴⁵ İbn Cübeyr el-Mukri, Kitabü's-Seb'a'dan önce kıraatler hususunda yazdığı ve "*Kitabü's-Semaniye*" adını verdiği kitabına yedi imama ilâveten Ya'kub'u da, dahil etmiştir. (Bkz. İmam Mekkî, *el-İbane*, s.90).

⁴⁶ Yine ed-Dacunî (ö: 324/936)'nin, kıraatler konusunda yazdığı kitabına, diğer imamlarla birlikte, on kıraat imamından Ebû Ca'fer'i de dahil ettiği bilinmektedir. (Bkz. İbn Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, II, 77).

⁴⁷ ez-Zerkeşî, I,330.; Bagavî, *Me'alimü't-Tenzil*, I,30.

⁴⁸ M. Sadık er-Rafîî, *l'cazû'l-Kur'an*, s.53.

⁴⁹ Ebu Ubeyd, insanların kıraatte, kendilerine uyup imam kabul ettikleri beşşehirden yirmibeş zatin ismini, kıraatlarıyla birlikte "*Kitabü'l-Kıraat*" adlı eserine almıştır. Bunlar arasında Eimme-i Aşere'den Ebu Ca'fer ve İmam Ya'kub'un dedesi Abdullah b. Ebi İshak (ö: 129/747)'ı da zikretmektedir. Bkz. Ebu Şame, *Kitabü'l-Mürşidi'l-Veciz*, nşr. Tayyar Altıkulaç, Daru Sadır, Beyrut, 1395/1975, s.163 vdd.

Hiç şüphesiz bu eserlerin başında Ebu Ali el-Bağdadî el-Malikî (ö:438/1048)'nin yazdığı *Kitabu'r-Ravda'sı* gelir. O, bu eserinde Eimme-i Aşere (on imam)den ve A'meş'den gelen rivayetleri nakletmekle kalmayıp, aynı zamanda onlardan gelen rivayetlerin tarîklerini de zikretmektedir⁵⁰. Belki o, eserinde, bulunduğu asrı itibariyle onlardan gelen kıraetleri zikretmesi yanında, kıraat okuduğu hocalarının senetinden de bahsetmesi, eserinin orjinalitesini bir kat daha artırmıştır. Binaenaleyh **Kitabu'r-Ravda'da** takip edilen bu metod, ed-Danî'nin **Camiu'l-Beyan'ında** da sıkça rastlanılmaktadır⁵¹. Dolayısıyla tarîk ve rivayetler açısından önem arzeden bu eser, ihtiva ettiği özellik ve metoduyla Kur'ân-ı Kerim, Mısır'da uzun zaman okunup okutulmuştur⁵².

Nitekim İbn Cezerî'nin bildirdiğine göre İbnü'l-Fehham, *Kitabu'r-Ravda'da* zikri geçen rivayet ve tarîkleriyle birlikte kıraat vecihlerini, Ebu Ali'nin Kur'an'dan bir cüz veya tamamını, hocalarının isimlerini sırayla zikrederek okuduğu gibi, o da Kur'an'ı baştan sona Ebu Ali'nin hocalarına okumak suretiyle hatmetmiştir⁵³.

Ebu Ali bu eserinde, yukarıda verdiğimiz örnekten de görüldüğü gibi imamların ravilerini ve bu ravilerden gelen tarîk ve rivayetlerinin kaçâ ulaştığından da söz eder. Meselâ İmam Nâfi'in kıraatı, onbeş rivayet ve tarîkten⁵⁴, İbn Kesîr'in kıraatı, sekiz rivayet ve tarîkten, İbn Amir'in kıraatı, altı rivayet ve tarîkten, Asım'ın kıraatı, onbeş rivayet ve tarîkten, Ebu Amr'ın

⁵⁰ Bkz. *Kitabu'r-Ravda*, nr. 1-14.

⁵¹ Bkz. *Cami'u'l-Beyan*, II, 361 vdd.

⁵² Bkz. *en-Neşr*, I, 75.

⁵³ Bkz. *a.g.e.*, a.y.

⁵⁴ Meselâ Ebu Neşîr'in Kalûn'dan rivayeti otuzdört tarîka, Hülvanî'nin rivayeti ise kırkdokuz tarîka, böylece Kalûn'a ulaşan toplam tarîk sayısı seksenüçe ulaşmaktadır. (Bkz. *en-Neşr*, I, 102 vdd.). Verş'den gelen rivayet, otuzbeş tarîkla Ezrak'a, yirmi altı tarîkla İsbahânî'ye, toplam Verş'e ulaşan tarîk altmışbirdir. Binaenaleyh Nâfi'den gelen rivayetler, Kalûn ve Verş vasıtası ile yüz kırkdört tarîka baliğ olur. (Bkz. *en-Neşr*, I, 99 vdd.)

kıraatı, izhar ve idğamları ile birlikte, yirmiiki rivayet ve tarîkten oluşmaktadır. Yakub'dan gelen rivayetin ise üçe ulaştığından bahseder. Ayrıca Hamza'nın kıraatı, ondokuz rivayet ve tarîkten ve nihayet Kisâî'nin kıraatı, ondokuz rivayet ve tarîkten oluştuğunu söyler⁵⁵.

Ebu Ali'nin mezkur kitabı, üç bölümden oluşmaktadır :

1) İmamların rivayet ve tarîkleri, 14 varak.

2) Usûl bahsi, 56 varak.

3) Ferşü'l-Huruf bahsi, 72 varak.

Ebu Ali gibi, Eimme-i Aşere ile birlikte, A'meş'i de kitabına dahil eden diğer bir müellif, "Kitabu'l-Cami" sahibi Ebu Hasan el-Hayyat el-Bağdadî (ö:450/1058)'dir⁵⁶.

Ayrıca Kıraat-ı Aşere hakkında te'lif edilen Ebu'l-Feth Abdulvahid b. Hüseyin (ö:445/1054)'in "Kitabu't-Tizkâr"ı, Ebu Nasr Ahmed b. Mesrûr (ö:442/1051)'un "Kitabu'l-Müfid"i, Ebu'l-İzz Muhammed b. Hüseyin (ö:521/1127)'in "Kitabu'l-İrşad"ı, Ebu'l-Kerem Mübarek b. Hasen (ö:550/1155)'nin "Kitabu'l-Misbah"ı, Ebu'l-Kasım Yusuf b. Ali (ö:465/1073)'nin "Kitabu'l- Kâmil"i, Ebu Fadl Muhammed b. Ca'fer el-Hüzâî (ö:408/1018)'nin "Kitabu'l-Münteha"sı ve Ebu Muhammed Abdullah b. Abdilmü'min (ö:740/1340)'in "Kitabu'l-Kenz"i gibi eserler de bunlar arasında sayılabilir⁵⁷.

Aşere tarîkiyle yazılmış bir başka eser de, Ebû A'lâ Hüseyin b. Ahmed el-Attar el-Hemedanî (ö:569/1174)'nin "Ġayetü'l-İhtisar fi'l-Kıraatü'l-Aşer li Eimmeti'l-Emsar" adlı kitabıdır. Müellif, kitabında "Ahrufu's-Seb'a"

⁵⁵ Bkz. *Kitabu'r-Ravda*, vr. I vdd.

⁵⁶ Şevki Dayfi, *Kitabü's-Seb'a*, s.21.

⁵⁷ Bkz. İbn Cezeri, *en-Neşr*, I,84 vdd.

şartlarını taşıyıp ta rivayet ve tarîklerden gelen meşhur Kiraat-ı Aşere'yi özette anlatmış ve bu kiraetleri şazz kiraetlerden mutlak olarak ayırmıştır. Ayrıca bu kitabını, Eimme-i Aşere'den biri olan Ebû Ca'fer'i, bütün imamlara, Basra imamlarından Ya'kub el-Hadramî'yi ise, Kûfe imamlarına takdim ederek yazmıştır⁵⁸.

Yine İbn Cezerî'nin Aşere Tarîk'inde takip edilen diğer önemli bir eseri de "en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr" adındaki iki ciltlik kitabıdır. İbn Cezerî bu eseri yazmaya Rabîül Evvel ayının başında ve 799/1396 senesi (Yıldırım Beyazıd, 805/1402) zamanında Bursa'da başlayıp, yine aynı sene haram aylarından Zilhicce ayı içerisinde Bursa'da tamamlamıştır⁵⁹.

İbn Cezerî, bu eserini yazmaya niçin ihtiyaç duyduğunu ve önemini şöyle anlatıyor: "Bu konuda gayretlerin azaldığını, yüce ilmi öğrenenlerin silinmekte olduğunu ve köşe bucağın o büyük ve hüccet imamlardan boşaldığını gördüm... Meşhur kiraetlerin terkedildiğini, sahih rivayetlerin ekserisinin unutulduğunu ve neredeyse insanlar, içerisinde çok az kiraat bulunan Şatibi ve Teysîr'in münderecatından başka kiraat bilmediklerini (tanımadıklarını) farkettim. Binaenaleyh, (vakıf olduğum) sahih kiraetleri bildirerek, ortaya çıkarmak ve rivayet edilen meşhur nakillerden makbul olanı bilmek de gerekli olunca, istedim ki, meşhur imamların kiraatından bana ulaşanı tesbit edeyim. Böylece (Merkezî) şehirlerin kurrasından on imamın ve geçmiş asırlarda kendilerine uyulan kimselerin rivayetlerinden bana göre en sahih olanı tevsik edeyim"⁶⁰.

İbn Cezerî sözüne devamla "...İşte bu amaçla, bu kiraetleri kendisine müracaat edilen (ve kaynak olan) bir kitapta ve kendisine güvenilen

⁵⁸ Kâtip Çelebî, Hacı Halife, *Keşfu'z-Zünûn*, M.E. Basımevi, İst. 1362/1943., II,1189.

⁵⁹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, II, 469.

⁶⁰ İbn Cezerî, *en-Neşr*, 1/54.

bölümlerde topladım. Tesbit edilen sağlam kıraetlerden bir harf dahi bırakmaksızın hepsini zikrettim. Arkada hiç birşey bırakmadım. Açıklamadığım bir müşkilât, yakınlaştırmadığım bir uzaklık, birleştirip tertip etmediğim bir dağınıklık yoktur. Onda, şazz ve fez (senette tek, münferid) olanlarına işaret ve dikkat çektim... Kıraetlerin her birine şarkta ve garpta bilinen herbir tarîkine gerçek bir yönelişle yönelerek kapalılığı kaldırdım... Tek başına bu kitap, sağlamlıkta ve tahrîr de yeterlidir”⁶¹ demektedir.

c. Takrîb Tarîkı

Seb'a ve aşere tarîklerinden başka, bir de “Takrîb Tarîk”i vardır ki o da, Kıraat-ı Aşere imamlarının ravileri ile, o ravilerin ravileri arasında mevcut olan farklı vecihleri öğrenmeye ve okumaya denir⁶². İşte bunları bildirme ve tarîkleri cem' etme amacıyla İbn Cezerî, “Tayyibe” yi kaleme almış ve bin beyitten oluşan bu manzum eserini yazmıştır ki bu eser, dört yüz otuziki beyti usûl kısmını, bakiyesi de Ferşü'l-Huruf kısmını oluşturmaktadır. İbn Cezerî'nin 799/1396 tarihinde yazıp bitirdiği bu eser; birçok tarîkten gelen “Kıraat-ı Aşere”yi, harflerin mahrec ve sıfatlarını, kıraat şekillerini, vakf ve ibtidayı ve daha pek çok önemli konuyu en ince noktalarına kadar ihtiva etmektedir⁶³. Nitekim o, bir beytinde : - وهذه أرجوزة وجيزة جمعته فيها طرقا عزيزة “Bunlar, recez bahrinde yazılmış özlü ifadelerdir. Bunda(Tayyibe'de),kadri yüce, işareti geniş ve de çok az rastlanan götüş ve rivâyetleri bir araya getirdim”⁶⁴ demektedir.

⁶¹ İbn Cezerî, *a.g.e.*, 1/56-57.

⁶² Bkz. İsmail Karaçam, *Nüzülü'l-Kur'an*, s.249.

⁶³ Bkz. Ali Osman Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, (Doktora Tezi), İstanbul-1996. s.241 ve 250.

⁶⁴ İbn Cezerî, *Şerhu Tayyibeti'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, nşr. Ali Muhammed ed-Debbâ', Mustafâ'l-Babî'l-Hafîbî, I. bs. Mısır, 1369/1950., s.25.

Yine kıraat alimleri arasında, daha önce izah ettiğimiz gibi, Seb'a, Aşere ve Takrîb tarîklerine ilâveten, gerek Kıraat-ı Seb'a ve Aşere de ve gerekse Takrîb Tarîkinde, kıraat vecihlerinin toplanması ve tertibi itibariyle hazık Kurra arasında iki tarîk daha kabul edilmiştir ki bunlar :

d. Teysîr Tarîkı :

Buna İstanbul tarîkı de denir ki, mütekaddimûn (eski okuyucular) arasında “Teyîsîr Tarîk”i diye şöhret bulmuştur. Bu tarîkte kıraata, istiâze ve besmele ile başlamada, Mısır tarîkının aksine; **vâslü'l-kül** vechi, **kat'ül-kül** vechine tekaddüm eder. İki sûre arasında besmele okumada ise vâsl vechi, kat' vechine tekaddüm eder. Keza iki sûre arasında besmeleyi okumada üç vechi ilâveten, yine iki sûre arasında icra edilen **Vâsl bilâ Besmele** (besmele okumadan iki sûre arasını birleştirme) vechi, **Sekt bilâ Besmele** (besmele okumadan ve nefes almadan diğer sûreye geçme) vechine tekaddüm eder⁶⁵. Ayrıca meratib-i arbaa'ya göre, Kalûn ve Durî meddi munfasılı önce bir, sonra iki elif uzatarak okumaları da bu tarîkin özelliklerindedir⁶⁶. Teysîr tarîkı, “el-İ'tilâf” sahibi Yusuf Efendi Zade (ö:1167/1753) ve Şeyh Ahmed es-Suffî (ö:1172/1758)'nin mesleki olarak kabul edilmiştir⁶⁷.

Teyîsîr tarîkı; ed-Danî'nin “et-Teyîsîr”i ile, İbn Cezerî'nin, bu kitaba bazı ilâvelerle yazdığı, “Tahbîr”ini esas ittihaz edip, bu ikisine “eş-Şatibiyye”nin, ve yine İbn Cezerî'nin, yedi kıraatı, on kıraata tamamlamak maksadıyla, sadece üç imamın kıraatını ihtiva eden ve “ed-Dürretü'l-Mudiyye fi'l-Kıraati's-Selâsi'l-Merdiyye” adıyla yazdığı ve ikiyüz kırkyedi beyitten

⁶⁵ Paluvî, *Zübdetü'l-İrfan*, Hilâl Yayınları, Arif efendi Matbaası, İstanbul 1312/1893, s.6 vd.; Muhammed Emin, *a.g.e.*, s.4.

⁶⁶ Paluvî, *a.g.e.*, s.8.

⁶⁷ Muhammed Emin, *a.g.e.*, s.7.

müteşekkil bu manzum eserin⁶⁸ ilâvesiyle bu tarîk oluşmuştur. Daha sonra bu tarîk, hicrî bin yılından sonra “İstanbul Tarîk”i adıyla şöhret bulmuştur⁶⁹.

e. Şatibî Tarîkı :

Buna Mısır tarîkı de denir ki, derin vukuf sahibi alimleri arasında “Şatibî Tarîk”i diye şöhret bulmuştur⁷⁰. Bu tarîkte kıraata, istiaze ve besmele ile başlamada **kat'ü'l-kül** vechi, **vaslû'l-kül** vechine tekaddüm eder. İki sûre arasında besmeleyi okumada ise **kat'** vechinin **vasl** vechine tekaddüm etmesi de bu tarîkin özelliklerindedir⁷¹. Mertebeteyn (Mısır tarîkin)'e göre Verş ve Hamza, medd-i muttasılı, aslı medle birlikte beş, diğer imamlar, medd-i lazım gibi dört elif uzatarak okurlar⁷². Kalûn ve Durî, meddi munfasılı aslı med üzere önce bir, sonra üç elif uzatarak okurlar. Üç elif uzatmada İbn Amir, Asım, Kisâf ve Halef de, bunlara muvafakat eder⁷³. Bu tarîk, “Kitabu'l-Mutkin” sahibi Kettanî Zade (?) ve Şeyh Ataullah en-Necîb (ö:1209/1794)'in mesleki olarak kabul edilir⁷⁴.

Bu tarîk de, “Şatibiyye” ve “ed-Dürre” esas olarak alınmış, daha sonra Reisü'l-Kurra'nın usûlüne uygun olarak “et-Teysîr” ile “Tahbîr” bunlara ilâve edilmiştir⁷⁵. Sonraları bu tarîk, Mısırlılar ve mağripliler (Endülüsteki Emevî 'ulemâsı) arasında çok okunup yaygın hale geldiğinden “Mısır Tarîkı” adıyla şöhret bulmuştur⁷⁶.

⁶⁸ Ebu C'âfer, Y'akub ve Halef'in kıraetlerini içine alan bu manzum eserin, birçok şerhî olmakla beraber en meşhur şerh, Muhammed b. Hasan es-Semnûdî (ö: 1199/1785)' nindir. (Bkz. *Şerhu's-Semnûdî alâ Metni'd-Dürreti'l-Mütemmimeti li'l-Kıraatî'l-Aşera*, Mısır-1342/1923, s.2 vdd.)

⁶⁹ Muhammed Emin, *Umdetü'l-Hullan*, s.5.; Mehmet Adıgüzel, *İmam Nâfi' ve Kıraatının Özellikleri* (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Erzurum-1993. s.99. Dipnot.

⁷⁰ Muhammed Emin, *a.g.e.*, s.5.

⁷¹ Paluvî, *a.g.e.*, s.6-7.

⁷² Saçaklızade, *Cühdü Mukill*, Vilâyet Matbaası, Konya-1872. s.87.

⁷³ Paluvî, *a.g.e.*, s.8.

⁷⁴ Muhammed Emin, *a.g.e.*, s.7.

⁷⁵ Muhammed Emin, *Umdetü'l-Hullan*, s.5.; İsmail Karaçâm, *Nüzülü'l-Kur'an*, s.249.

⁷⁶ Geniş bilgi için bkz. Mehmet Adıgüzel, *a.g.e.*, a.y.

Daha önce izahına çalıştığımız ve kıraat kitaplarında zikredilegelen, ayrıca İbn Cezerî'nin de "en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr" adlı kitabında, detaylı olarak yer verdiği on imamın yirmi ravisinden bize ulaşan toplam seksen tarîkî⁷⁷, müstakil olarak birarada görmek amacıyla bunları, aşağıda tablolar halinde vereceğiz:

TABLO I

İMAM ADI	RAVİ ADI	TARİK I	TARİK II
1- Nâfî' (ن) (169)	1- Kalûn (ك) (220)	1- Ebû Neşît (258)	1- İbn Buyân (344)
			2- el-Kazzaz (340)
		2- el-Hülvânî (250)	1- İbn Ebî Mühran (289)
			2- Ca'fer b. Muhammed (290)
	2- Verş (ح) (197)	1- el-Ezrak (240)	1- İsmail en-Nehhas (280)
			2- İbn Seyf (307)
		2- el-İsbehânî (296)	1- Hîbetullah (350)
			2- el-Mütavvei (371) ⁷⁸

TABLO II

2- İbn Kesîr (س) (120)	1- Bezzi (ب) (250)	1- Ebû Rabî'a (294)	1- en-Nakkaş (351)
			2- İbn Bennân (374)
		2- İbn el-Hübbâb (301)	1- İbn Salîh (350)
			2- Abdülvahid b. Ömer (349)
	2- Kumbül (ك) (291)	1- İbn Mücahid (324)	1-Ebu Ahmed es-Sâmiriyî (386)
			2- Salih... (380)
		2- İbn Şenebûz (328)	1- el-Kadî Ebû Ferec (390)
			2- eş-Şatvi... (388)

⁷⁷ İbn Cezerî, *a.g.e.*, I, 54 vdd.

⁷⁸ Bkz. *en-Neşr*, I, 113 vd.; *Takribü'n-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*. s.2.; ed-Dimyâtî, *İthaf*, s.7.

TABLO III

3- Ebû Amr (ع) (154)	1- Durî (ط) (240)	1- Ebû'z-Z'erâ (280)	1- İbn Mücahid (324) ⁷⁹
			2- el-Mua'ddel (330) ⁸⁰
		2- İbn Ferh (303) ⁸¹	1- İbn Ebî Bilâl (358)
			2- Mutavveî (371)
	2- Susî (س) (261)	1- İbn Cerîr (316) ⁸²	1- Abdullah b. Hüseyin (386)
			2- İbn Habeş (373)
		2- İbn Cumhur (300) ⁸³	1- eş-Şezaî (370)
			2- eş-Şenebûzî (388)

TABLO IV

4- İbn Amir (ع) (118)	1- Hişam (ح) (245)	1- el-Hulvânî (250)	1- İbn Abdan (300)
			2- el-Cemâl (300)
		2- ed-Dâcûnî (324)	1- Zeyd b. Ali (358)
			2- eş-Şezaî (370)
	2- İbn Zekvan (ز) (242)	1- Ahfeş (292)	1- en-Nakkâş (351)
			2- İbnü'l-Ehrum (341)
		2- es-Sürî (307) ⁸⁴	1- er-Remlî (324) ⁸⁵
			2- Mutavveî (371)

TABLO V

5- Asım (أ) (127)	1- Ebû Bekr (ص) (193)	1- Yahya b. Adem (203)	1- Şuayb (261)
			2- Ebû Hemdûn (240) ⁸⁶
		2- Uleymî (243) ⁸⁷	1- İbn Huley' (356)
			2- er-Rezzâz (360) ⁸⁸
	2- Hafs (ع) (180)	1- Ubeyd b. Sebbah (235)	1- Ebû Hasan el-Haşimî (368)
			2- Ebû Tahîr (349) ⁸⁹
		2- Amrb.es-Sebbah(221) ⁹⁰	1- el-Fil (289)
			2- ez-Zerân (290)

⁷⁹ Ebu'-Z'erâ'dan arzan kıraat rivayet etmiştir. (Bkz. İbn Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, I/374).

⁸⁰ İbn Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, II, 282.

⁸¹ İbn Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, I, 95 vd.

⁸² ed-Dimyâtî, *a.g.e.*, s.7.: *en-Neşr*, I, 135.

⁸³ ed-Dimyâtî, *a.g.e.*, a.y.; *en-Neşr*, a.y.

⁸⁴ Bkz. *en-Neşr*, I, 146.

⁸⁵ İbn Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, II, 77.

⁸⁶ Bkz. *en-Neşr*, I, 156.

⁸⁷ Bkz. *en-Neşr*, a.y.

⁸⁸ Bkz. *en-Neşr*, I, 157.

⁸⁹ İbn Cezerî, *Ğayetü'n-Nihaye*, I, 475 vdd.

⁹⁰ ed-Dimyâtî, *a.g.e.* s.7.

TABLO VI

6- Hamza (هـ) (156)	1- Halef (ض) (229)	1- İdris (299)	1- İbn Osman (334)
			2- İbn Mıksem (354)
			3- İbn Salih (340)
			4- Mutavvei (371)
	2- Hallad (ق) (220) ⁹¹		1- İbn Şazzân (286)
			2- İbn Heysem (249)
			3- el-Vezzân (250)
			4- Talha (252)

TABLO VII

7- Kisâi (ك) (189)	1-Ebü Haris (هـ) (240)	1- Muh. b. Yahya (288)	1- el-Bettî (300)
			2- el-Kantari (310)
		2- Seleme b. Asım (270)	1- Sa'leb (291)
			2- İbn el-Ferec (300)
	2-Hafs Duri (د) (246)	1-Ca'fer en-Nusaybî (307)	1- İbn el-Celendâ (340)
			2- İbn Deyzûye (330)
		2- Ebû Os. ed-Darîr (310)	1-İbn Ebi Haşim (349) ⁹²
			2- eş-Şezâi (370)

TABLO VIII

8-Ebü Ca'fer (ع) (130) ⁹³	1- İsâ b. Verdan (ع) (160)	1- Fadl b. Şâzân (290)	1- İbn Şebib (312)
			2- İbn Harûn (330)
		2-Hibetullah b. Ca'fer (350)	1- el-Hanbelî (390)
			2-el-Hammâmî (417)
	2-İbnCemmaz (ع) (170)	1-E. Eyyûb el-Haşimî (216)	1- İbn Rezin (253)
			2-Ezrak Cemâl (240)
		2- Duri (246) ⁹⁴	1-İbn en-Neffâh(314)
			2- İbn Nehşel (294)

⁹¹ Bkz. *en-Neşr*, I, 166 vd.

⁹² Bkz. *en-Neşr*, I, 172 vd.; ed-Dimyati, *a.g.e.*, s.7-8.

⁹³ Şatibî'nin rumuzatına göre, *Hirzû'l-Emanî*, s.14.

⁹⁴ Bkz. *en-Neşr*, I, 180.; ed-Dimyati, *a.g.e.*, s.8.

TABLO IX

9- Ya'kub (ظ) ⁹⁵ (205)	1- Rüveys (ع) (238)	1- et-Temmar (310) ⁹⁶	1- en-Nehhas (368)
			2- Ebû Tâyyib (350)
			3- İbn Miksem (308)
			4- el-Cevherî (340)
	2- Ravh (ش) (234)	1- İbn Vehb (270)	1- el-Muaddel (320)
			2- Hamza b. Ali (320)
		2- ez-Zübeyrî (300)	1- Gülâm b. Şenebûz (328)
			2- İbn Habşân (340) ⁹⁷

TABLO X

10- Halef (خل) (229)	1- el-Verrak (صح) (286)	1- İbn Ebî Ömer (352)	1-es-Süsencerdî (402)
			2-Bekr b. Şâzân (405)
	1- el-Verrak (صح) (286)		1-Muh. b. İshak el-Verrak (290)
			2-el-Birsafî (360)
	2-İdris el-Haddad (سه) (299)		1-eş-Şattî (370)
			2-Mutavveî (371)
			3- İbn Büyân (344)
			4-el-Kutay'î (368) ⁹⁸

Değerlendirme

Kur'ân-ı Kerim'in, müslümanlara kolaylık sağlamak amacıyla Yedi Harf üzerine nazil olması⁹⁹, Hz. Ömer ile Hişam b. Hakîm örneğinde olduğu gibi, sahabenin, peygamberden kıraetlerini değişik biçimlerde almış olmaları,

⁹⁵ Şatibî'nin rumuzatına göre, *a.g.e.*, a.y.

⁹⁶ İbn Cezerî, *Gayetü'n-Nihaye*, II, 271 vd.

⁹⁷ Bkz. *en-Neşr*, I, 187 vd.; ed-Dimyâtî, *a.g.e.*, s.8.

⁹⁸ Bkz. *a.g.e.*, I, 191 vd.; ed-Dimyâtî, *a.g.e.*, s.8. Ayrıca bu triklele ilgili benzer tablolar için bkz. Ali Osman Yüksel, *a.g.e.*, s.273 vdd.

ayrıca ashabın ellerindeki nushalara, tefsiri mahiyetteki ilâvelerin girmiş olması, doğal olarak sahabe arasında bazı kıraat farklılıklarına neden olmuştur. Mevcut kargaşaya son vermek amacıyla Halife Hz. Osman'ın, Kureyş lehçesine göre⁹⁹, istinsah ettirdiği Mushaflarda nokta ve hareketin bulunmayışı, böylece مَلِك (Fatiha, 4), بَعْد (Sebe, 19) ve تَعْلُونَ (A'raf, 149) misâllerinde olduğu gibi, iki ya da daha fazla vecihleri ihtiva eden kelimelerin Mushaflarda tek tip yazı ile yazılmış olması sebebiyle, bu ve benzer ihtilâfları istismara kalkan bazı kimseler, Mushafların hattına uygundur diye, senedi sahih olmayan kıraetler icad etmeye başladılar. İşte bütün bunlar dikkate alındığında, sahih kıraetleri tesbitte, tarîk ve senedin önemi kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Nitekim bu durumu gören islâm alimleri, gayrete geldiler ve daha önce verdiğimiz şema ve tablolardan da anlaşılacağı gibi, sahih kıraetleri, senet ve tarîkleriyle birlikte tesbite çalıştılar. Neticede “Yedi Harf’e istinaden farklılık arzeden kıraetlerin sahihlerini yani, mütevatir ve meşhur olanlarını şazz kıraetlerden ayıklamaya muvaffak oldular.

Başlangıçta kıraat imamları, şeyhlerinden şifahen öğrendikleri kıraetlerini, “Ojinal Tarihi Ses Tescili”¹⁰¹ diyebileceğimiz metodla bir harfini dahi değişikliğe uğratmadan ve aynı şekilde talebelerine aktarmışlardır. Elbetteki onların esas gayesi, Kur’ân vahyinin asıl muhatabı olan Hz. Muhammed’in, Kur’ân kelimelerini nasıl telâffuz etmişse, aynen o vecihleri gelecek nesillere aktarmak, böylece orjinal telâffuzu muhafaza etmektir. Şüphesiz ki şifahi metodla okunagelen Kur’an, asırlar önceki tellâffuz ve edâ ediliş biçimini ve özelliğini koruyan tek kitap olmuştur. Bu ise, kıraat ilmi ve tesbite çalışılan onun isnâdı

⁹⁹ Buhârî, *Sahih*, Matbaa’i Amire, 1315/1897. Kitabu'l-Fedâi'l, 5(VI, 100).

¹⁰⁰ Kurtubî, *el-Cami' li Ahkâmi'l-Kur'an*, Daru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, I, 54.

¹⁰¹ Bkz. Necatî Tetik, *Kıraat İliminin Ta'limi*, İşaret Yayınları, İstanbul-1990, s.16.

sayesinde olmuştur. Daha önce de zikrettiğimiz gibi, kıraat okuyan öğrenciye verilen icazetnamede, kendisini, hocası vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaştıran inkıtasız senet zinciri mevcuttur. Bunun bir örneğini, makalemizin başında zikrettiğimiz meşhur “Kitabu'r- Ravda” sahibi Ebu Ali el-Hasan b. Muhammed b. İbrahim'in kıraat senedinde görmüştük.

Netice olarak Yedi Harfe binaen ahabın, **kitab**et, **müşafehe** ve **hıfz** gibi metodlarla, diğer bir ifadeyle **semâ** ve **arz** ile Peygamberden kıraat alış şekil ve derecelerinin farklılık arzemesi, dolayısıyla onlardan kıraat alan tabi'in de, kendilerinden sonrakilere kıraetleri nakletmeleri doğal olarak farklı olmuştur. Binaenaleyh, kıraetler arasında bazı zıtlıkların olduğunu zannederek, birini diğerine tercih etmek veya birinden ötürü diğerini kabul etmeyip reddetmek sahih olmaz. Zira Resûlullah'dan sağlam bir senetle gelen her kıraatın kabulü vaciptir. Ümmetten hiç bir kimseye onu reddetmek caiz değildir. Hepsini Allah tarafından indirilmiştir ve ona inanılması gerekir. Çünkü kıraetlerden herbirinin diğerine karşı durumu, bir ayetin diğer ayete olan durumu gibidir. Dolayısıyla hepsine iman etmek ve ihtiva ettikleri mânalara ilmen ve amelen ittiba etmek gerekir. Nitekim İbn Cezeri'nin nakline göre İbn Mes'ud (r.a.), “Kur'an hakkında ihtilâfa ve münakaşaya düşmeyin. Çünkü onda birbirine zıtlık ve eksiklik yoktur... Binaenaleyh, iki kıraat da mâna açısından birbiriyle çelişmez. Kim bir kıraatı okursa, sonradan ondan yüz çevirerek onu terketmesin. Zira kim Kur'ân'dan (sahih olan) bir kıraatı inkâr ederse, (sahih olan kıraetlerin) tümünü inkâr etmiş olur” demiştir¹⁰².

---

¹⁰² Bkz. *en-Neşr fi'l-Kıraati'l-Aşr*, I, 51.